

לשכת רב

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות
הקמפוס

דף שבו עי

פרשת בראשית, תשע"ו
מספר 1139

בית הספר ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"נוח לו לאדם שנברא"?

נריה גוטל

מפורשות העיד הכתוב על שביעות רצון הבורא מהבריאה, עם סיומה: "וַיֵּרָא אֶל-לְקַיִם אֶת-פְּלִאֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה-טוֹב מְאֹד" (בר' א: לא). מקרא זה נאמר בשלהי היום השישי לבריאה, החותם את ימי המעשה, כך שהוא כולל גם את בריאת האדם שקדמה (שם, כו-כוז). אחר שכך הדבר, הרי שמחלוקתם של בית שמאי ובית הלל במסכת ערובין (יג ע"ב) אומרת דרשני:

ת"ר שתי שנים ומחצה נחלקו ב"ש וב"ה, הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא. נמנו וגמרו, נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא,¹ עכשיו שנברא יפשפש במעשיו ואמרי לה ימשמש במעשיו.²

והרי זה פלא! אחר שהמקרא קבע מפורשות שבריאת האדם והעולם הם "טוב מאד", מה מקום יש לדעה שסבורה כי "נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא", ומה גם שלבסוף דווקא דעה זו היא שיותר מכריעה?!

גישות שונות נאמרו בעניין. בשל קוצר היריעה יוצגו להלן ארבע מהן, כל אחת על-ידי "מייצג" אחד, ואולם מכלל כולן דומה שתעלה תובנה מהותית ביותר:

* הרב פרופ' נריה גוטל, נשיא מכללת אורות ישראל.

¹ לנגזרת הלכתית-מעשית שנובעת - גם אם לא בלעדית - מהאמרה, ראו בשו"ת **אגרות משה**, אבן העזר, חלק א, סימן סב, דיונו של ר' משה פיינשטיין בשאלת השימוש באמצעי מניעה בשל חשש להולדת ילד, שלדעת רופאים נדון לחיים קצרים של סבל: "יותר טוב לו שנולד משלא נולד כלל, דהא הנולדים באין לעולם הבא משנולד... (סנהדרין קי ע"ב)". וראו מ' ויגודה, **הרהורים על 'הולדה בעוולה' לאור מקורות המשפט העברי**, משרד המשפטים, המחלקה למשפט עברי, ירושלים תשע"ב - 2011. להיבטים אתיים - כלליים הנושקים לכך, ראו דוד הד, "הזכות לא להיוולד בפגם?", **דילמות באתיקה רפואית**, רפאל כהן-אלמגור (עורך), 2002, עמ' 255-261; אסא כשר, "נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא", **המשפט**, 26 (2009), עמ' 44-50 ועוד.

² מה בין "יפשפש" ל"ימשמש"? רש"י על אתר ביאר: "יפשפש מעשיו - שעשה כבר ויבדוק עבירות שבידו ויתודה וישוב. ימשמש במעשיו - כגון אם בא מצוה לידו יחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ולא יניח לעשותה בשביל ההפסד שהרי שכרה עתיד לבוא, ואם באת לידו עבירה יחשב שכרו שמשכת בה עכשיו כנגד הפסדה העתיד ליפרע ממנו"; מעין זה גם ריטב"א. לעומת זאת, **השל"ה** (תולדות אדם - בית דוד, יז) כתב, לצד פרשנות רש"י, ביאור שונה: "אני אומר כי יש עוד רמז ביפשפש וימשמש, כי ירמוז למה שכתבנו, לא די שמבטל את הרע אלא כובשו ואוחזו תחת ידיו ומטהרו. ויפשפש - רצונם לומר יהיה סור מרע, וימשמש - רצונם לומר יאחז בו, כי יאחז צדיק דרכו של יצר הרע לטהרו כדפירשנו". כן ראו רמח"ל, **מסילת ישרים**, ג, בביאור חלקי הזהירות: "הנה הפשוט במעשים הוא לחקור על כלל המעשים ולהתבונן בו, הנמצא בהם מעשים אשר לא יעשו אשר אינם הולכים על פי מצות ה' וחוקיו, כי כל אשר ימצא מאלה יבערם מן העולם. אך המשמוש היא החקירה אפילו במעשים הטובים עצמם, לחקור ולראות היש בענינם איזה פניה אשר לא טובה או איזה חלק רע שיצטרך להסירו ולבערו. והרי זה כמשמש בבגד לבחון הטוב וחזק הוא או חלש ובלוי, כן ימשמש במעשיו לבחון תכונתם בתכלית ההבחנה עד שישאר זך ונקי".

גישה אחת נוקטת הבחנה היסטורית בין הבריאה המעולה שקדמה לחטא אדם הראשון ובין זו הירודה שאחר החטא. כך, למשל, השל"ה (תולדות אדם - בית דוד, יז):

דע, כי העולם בראו הקדוש ברוך הוא לתכלית האדם, והאלהים עשה את האדם ישר להיותו כולו טוב, ולהיותו אור. ובבחינה זו, אילו האדם לא היה מעורר רע והיה כולו טוב, כולי עלמא מודים טוב לו שנברא. אמנם מחלוקתם הוא לאחר שקילקל האדם בבחירתו ונתבטלה כוונת הבריאה, אם טוב משנברא על שלא נברא או אם טוב שלא נברא על משנברא.³

תימוכין לשיטה זו יכולים לבוא מסופה של פרשת בראשית: "כִּי נִחַמְתִּי פִּי עֲשִׂיתֶם" (ו:ז). כלומר, מדובר בהיפוך מוחלט של ההערכה השיפוטית החיובית - "טוב מאד" - שבתחילת הפרשה. מעתה אמור: מתי "נוח לו שלא נברא"? אחר חטא אדם הראשון וירידתו מגדולתו.

גישה שנייה נוקטת הבחנה אישית, בין האדם הצדיק ובין אותו שאינו כזה. כך, למשל, תוספות (ערובין, שם, ד"ה "נוח לו"), בביאורם השני: "הכא איירי בסתם בני אדם, אבל צדיק אשריו ואשרי דורו". אם להמשיך את התימוכין הנ"ל, שסייעו לגישה הראשונה, הרי שממש גם תימוכין לגישה שנייה זו: "וְנָח [הצדיק] מִצָּא חֵן בְּעֵינֵי ה'" (שם, ח).⁴

גישה שלישית נוקטת הבחנה בין דעת הבריאה ובין דעת הבורא. כך, למשל, רבי יהונתן אייבשיץ (יערות דבש, חלק ראשון, דרוש טז), המבחין בין "הנשמה" ובין "אדון כל הנשמות": "כת שניה סבירא ליה נוח לה [לנשמה] שלא נבראה משנבראה, ולדעתם לא היתה מסכימה להיברא, אבל מה נפקא מינה בדעתה, הקב"ה הוא מכריח, כי הוא יודע שהוא לטובתה והטיב לה בזה.⁵ לכן עכשיו שנברא, יפשפש במעשיו לעשות נחת לקונו".⁶

גישה רביעית נוקטת הבחנה מושגית/טרמינולוגית בין הערכת "נוח" ("ולא נוח") שנאמרה בציטוט, ובין הערכת "טוב" ("ולא טוב") שלא נאמרה בציטוט, ולא בכדי. כך, למשל, האדמו"ר מאיז'ביצא, רמ"י ליינר, בעל "מי השילוח", מבהיר (חלק הליקוטים, ערובין שם) שאמנם המקור ממנו האדם ונשמתו מגיעים לעולם הזה, אותו מקום שאליו האדם ונשמתו עתידים לשוב, הוא אכן יותר "נוח" מהעולם הזה, אולם בכל זאת "טוב" לנו שכן באנו לעולם. טוב לנו גם אם לא נוח.⁷

כך, בתמצית, מגוון פרשנויות והתמודדויות עם הקושי שהוצג מעלה. ואולם, יהא הביאור אשר יהא, העולה מכל הנאמר לעיל הוא שבכל הנוגע לעידן שלפני החטא, הן לאדם הצדיק הן מבחינת הבורא – הרי שלאמתו של דבר "טוב" לו לאדם שכן נברא! על זה מסכימים גם בית שמאי וגם בית הלל.

אמור מעתה: השכיל העולם הפרשני להמיר אמרה פסימית שחוקקה על לבנו, להכוונה אופטימית המותירה בידינו את המשימה להפוך "נוח לו שלא נברא" ל"טוב לו שנברא".⁸ בידינו הדבר!

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
הדף מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן
בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' עמוס פריש
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

³ בדרך זו יישב השל"ה גם הערה הפוכה, מדברי שלמה המלך בקהלת (ד:ב): "ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר הם חיים עדנה, וטוב משניהם את אשר עדין לא היה" – לאור זאת, כיצד אפשר לומר "נוח לו לאדם שנברא"? ראו שם, וראו גם: **לקוטי תורה** לאדמו"ר הרש"ז מלאדי, פרשת ראה, כו ג – כט א.

⁴ ראו גם ר"י הוטנר, **פחד יצחק** – ראש השנה, מאמר ז, אות ט: "אין אושר הבחירה מתגלה, אלא לאחר הכרת אסון הבחירה... אין ה'טוב מאוד' שבבריאת האדם מתגלה אלא לאחר ההכרה החודרת כי נוח לו לאדם שלא נברא משנברא". לאמור, בחירה חופשית היא שעשויה להפוך את "נוח לו שלא נברא" ל"נוח לו שנברא", וזו תמצית ה"יפשפש – ימשמש". וראו להלן הערה 8.

⁵ ראו גם **מהרש"א**, חידושי אגדות, מכות כג ע"ב ד"ה "תרי"ג מצות". כן ראו ר"א אלכו, **ספר העקרים**, מאמר רביעי, כט.

⁶ השוו לו, שם, דרוש יב, מהלך שונה.

⁷ לדידו אפוא "נוח" משמעו נוחות, ולכן אפשר לומר שאמנם הדבר אינו נוח, אך אליבא דאמת הוא כן טוב. דא עקא, דומה כי בסגנון התלמודי, המושג "נוח" אין משמעו – בדרך כלל – נוחות, אלא עדיפות, כדוגמת "נוח לו לאדם שיפיל את עצמו לכבשן האש ואל ילכין פני חברו ברבים" (ברכות מג ע"ב ועוד). אם זו משמעות "נוח", הרי שקשה לומר על דבר מסוים שהוא אינו מועדף ובכל זאת הוא טוב.

⁸ ראו נריה גוטל, "בחירה חופשית – ממצאות למשימה", **חופש הבחירה בחינוך**, ירושלים תשס"ד, עמ' 61–80.